

УДК 94 (438)

Andrij Wawrynjuk

KOREKTA POLSKO-UKRAIŃSKIEJ GRANICY PAŃSTWOWEJ W 1951 R. – USTRZYKI DOLNE

На основі архівних документів пропонується дослідження, у котрому аналізується питання вирішення міждержавних кордонів між Польщею і Радянським Союзом у 1951 р. на території польсько-українських земель.

Ключові слова: Україна, Польща, врегулювання кордонів, переселення населення, угода про кордони, муніципалітет, Бещади, Буг, Шевченко, нафта, архівний документ, Карпати.

Aktualność i problematyka badań. W 2011 r. mija 60 rocznica od wprowadzenia najpoważniejszej do dziś zmiany granicy państwowej pomiędzy Polską a Ukrainą. Fakt ten zasługuje na szczególną uwagę, ponieważ dotychczas nie doczekał się naukowego opracowania, z uwzględnieniem polskich dokumentów archiwalnych.

Analiza ostatnich publikacji. Brak jest opracowań naukowych na ten temat.

Przedmiot i cel zadania naukowego. Przedmiotem badań było planowanie i przebieg zamiany terytoriów na podstawie umowy międzynarodowej. Praca – ze względu na nowatorski charakter, ma dostarczyć wiedzy merytorycznej na wyżej wymieniony temat.

Wykład tekstu. Po zakończeniu II wojny światowej i zawartych układach dotyczących granic Polski (Jałta, Poczdam) okazało się, że ustalona i wytyczona granica Polsko – Sowiecka nie była jednak ostateczna. 15 lutego 1951 r. w Moskwie zawarta została umowa w sprawie wymiany terytoriów [1]. Rząd Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich twierdził, co znalazło również odzwierciedlenie w ówczesnych przekazach medialnych, że do podpisania dokumentu i wymiany terytoriów doszło z inicjatywy rządu polskiego.

Artykuł 1 Umowy o wymianie odcinków terytoriów państwowych z 15 lutego 1951 r. jednoznacznie określa, że “Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich odstępuje na drodze wzajemnej zamiany Rzeczypospolitej Polskiej odcinek terytorium państwowego w obwodzie drohobyckim, o ogólnej powierzchni 480 kilometrów kwadratowych, przy czym odcinek ten włącza się w skład terytorium państwowego Rzeczypospolitej polskiej i odpowiednio zmienia się granicę między Polską, a Związkiem SRR zgodnie z załączonym opisem i mapą w podziałce 1:500.000” [1].

Jak zaznaczono w wyżej cytowanym artykule, Umowa zawiera nowy opis linii granicy państwowej na omawianym odcinku. Jej wytyczeniem zajmowała się komisja delimitacyjna, a jej przebieg opisano w Załączniku do art. 1 Umowy [2].

Zgodnie z załącznikiem sporządzonym 28 maja 1951 r. “Początkowym punktem linii granicy państwowej na odcinku terytorium odstępowanego przez Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich Rzeczypospolitej Polskiej w drodze zamiany jest punkt, położony na polsko-radzieckiej granicy państwowej na rzece San w przybliżeniu 3,9 km (w linii prostej) na północny-wschód od ujścia rzeki Wołosaty do rzeki San i w przybliżeniu 0,5 km na południe od kościoła miejscowości Żurawin. Od tego miejsca linia granicy przechodzi z początku na północ, a potem w kierunku północno-zachodnim, zostawiając po stronie ZSRR miejscowości Żurawin, Chaszczów, Grąziowa, Nanowa i Łopusznica, a po stronie Polski – Lutowiska, Michniowiec, Bystre, Bandrów-Kolonia, Krościenko i Liskowate i łączy się z polsko-radziecką granicą państwową w punkcie, położonym w przybliżeniu 3,8 km na wschód od kościoła miejscowości Jureczkowa i 6,7 km na północny-zachód od kościoła miejscowości Łopusznica [2].

Tak więc na podstawie porozumienia międzynarodowego Polska odstąpiła ZSRR węglonośne tereny z większymi miejscowościami: Bełz, Uhnów, Krystynopol (obecnie Czerwonograd), Waręż (obecnie Nowoukrainka), Chorobród, Zabuże, Uhnów (obecnie Uhniv) i lewobrzeżną część Sokala – Żwirkę, wraz z linią kolejową Rawa Ruska-Krystynopol. Do Polski natomiast przyłączono rejon

ustrzycki z obwodu drohobyckiego [3], wraz z miastem rejonowym Ustrzyki Dolne [4]. Według danych Starostwa Powiatowego w Ustrzykach Dolnych, w 1951 r. ze Związku Radzieckiego do Polski włączono następujące gminy i miejscowości.

Ich nazwy i powierzchnie przedstawia poniższa tabela.

Gmina Czarna		Gmina Ustrzyki Dolne		Gmina Szewczenka (Lutowiska)	
Miejscowość	Powierzchnia w ha	Miejscowość	Powierzchnia w ha	Miejscowość	Powierzchnia w ha
Bystre	1093	Bandrów	2644	Chmiel	1678
Chrewt	1722	Brzegi Dolne	1995	Szewczenka (Lutowiska)	1647
Czarna Dolna	1868	Dźwiniacz Dolny	957	Skorodne	2361
Czarna Górna	1881	Daszówka	884	Smolnik	934
Lipie	975	Hoszczów	825	Żurawin	1093
Michniowiec	1522	Hoszowczyk	596		
Paniszczew	1540	Jałowe	493		
Polana	2136	Jasień	337		
Rabe	488	Krościenko	3995		
Rosochate	690	Liskowate	1931		
Rosolin	322	Łobozew Górny	911		
Serednie Małe	650	Łodyna	964		
Wola Sokołowska	619	Moczary	722		
Wyrne		Równina	1184		
Żłobek	353	Sokole	659		
	440	Strwiążyk	362		
		Teleśnica Sanna	883		
		Teleśnica Oszwarowa	1423		
		Ustianowa Górna	1034		
		Zadwórze	234		
Razem	16298	x	18119	x	7717

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: AZSPUD, Przepisy dotyczące "HT", bs.

Nie wymienione w tabeli miasto Ustrzyki Dolne zajmowało powierzchnię 1008 hektarów.

Łącznie więc do Polski przyłączonych zostało 41 miejscowości o ogólnej powierzchni 43138 ha. lub 431 kilometrów kwadratowych [5].

W ślad za podpisaną Umową, Prezydium Rządu podjęło Uchwałę nr 427 z dnia 2 czerwca 1951 r., w której między innymi określa się – co prawda w przybliżeniu termin przesiedlenia. W dokumencie zapisano, że "akcja przesiedleńcza rozpocznie się po żniwach" [6], a dokładne terminy i szczegółowe plany przesiedlenia zostaną w odpowiednim czasie podane do wiadomości mieszkańców, "nie później jednak niż dwa tygodnie przed dniem wyjazdu" [6].

Jednocześnie rząd podał do wiadomości, iż "ludność przesiedlająca się zabiera ze sobą całe swoje mienie ruchome (inwentarz żywy i martwy, meble, zapasy żywności, zboża paszy itp.)". Zaznaczono także: "Władze przeprowadzające przesiedlenie będą uwzględniać życzenia ludności

dotyczące wspólnego osiedlania się na nowych terenach. Ludność z jednej wsi czy osiedla może, jeżeli tego będzie sobie życzyć przesiedlić się zbiorowo i zamieszkać w jednej wsi lub osiedlu na przylegających do woj. rzeszowskiego terenach, uzyskanych w drodze wymiany” [6].

Ważny zapis Uchwały zawiera też następujący akapit: “Każdy właściciel zobowiązany jest zdać przedstawicielowi władz w chwili opuszczenia terenu pozostawiony majątek nieruchomy w stanie nienaruszonym, a uprawy, których termin zbioru jeszcze nie nadszedł, w stanie należytej pielęgnacji, każdy zdający majątek w należyłym stanie otrzyma dokument z opisem i wycena tego majątku. Dokument ten będzie stanowił podstawę przydziału nowego gospodarstwa” [6].

Jeden z dokumentów opisów pozostawionego mienia, sporządzony 26 czerwca 1951 r. w Uhnowie dotyczy majątku nieruchomego będącego w posiadaniu Marii Bukowskiej z Urnowa, gmina Uhnów. W części pierwszej dotyczącej zabudowań, w pozycji “dom mieszkalny” znajduje się opis: “drewn., blacha, b. dobry, 4 ubik.”. Obory: 2 – obie drewniane. Jedna z nich kryta blacha, a druga gontem. Stodoła – drewniana, kryta blachą, stan b. dobry. Wartość szacunkowa w zł. wg PZWU – 48.000 = 800q żyta. Grunty: orne – 0,76 ha, łąki – 0,40 ha, sady, ogrody warzywne – 0,10 ha. Razem ha: 1,26, w tym w klasie II 0,86 ha, a w klasie III (łąki) – 0,40 ha” [7].

24 czerwca 1951 r. sporządzono wartość pozostawionych we wsi Zastawie, byłej gminy Uhnów, terenów obecnie przyłączonych do ZSRR budynków będących własnością Michała Dublańskiego. W obliczeniu zapisano między innymi: “Obliczając wartość budynków doprowadzono je do wartości z 1938 r. z uwzględnieniem na okres przesiedlenia stopnia zużycia: a/ dom mieszkalny drewniany o wymiarach 11,8x6,1x2,7. Ściany zewnętrzne z bali 4 calowych w zrąb, pokrycie słomą. Wykończenie budynku średnie, piece z cegły, podłogi z desek. Kategoria budynku wiejska średnia. Dom budowany w 1935 r. Do czasu przesiedlenia stał 15 lat. Trwałość budynku takiego powinna wynosić 60 lat – zużycie na dzień przesiedlenia przyjmuje 15 %. Powierzchnia zabudowania 72 m². (...) Wartość budynku wynosi 1.836 zł. (...) b/ obora drewniana, ściany z bali 3 calowych w zrąb. Pokrycie słomą prostą. Budynek wybudowany w 1935 r. (...) Wartość budynku 623 zł. c/ Stodoła. (...) Wartość budynku 975 zł” [3]. Szczególnie duże zbiory posiada Archiwum Zakładowe Starostwa Powiatowego w Tomaszowie Lubelskim, Wydział Geodezji, Kartografii, Kastratu i Nieruchomości, który zgromadził dokumentację “HT” w postaci 67 poszytów [8].

21 października 1951 r. w rejonie ustrzycki rozpoczęte zostało przejmowanie majątku nieruchomego przekazywanego stronie polskiej przez stronę radziecką.

Polskę reprezentował Zespół II powołany przez Prezesa Rady Ministrów 16 maja 1951 r.

Wśród wielu aktów zdawczo odbiorczych należy wymienić przekazanie drogi głównej (szosy) Ustrzyki Dolne – Szewczenko – granica o długości 35,91 km, w tym drogi ze żwiru – 10, 16 km i z kamienia bitego – 25,702 km, 16 mostów drewnianych, 1 most żelazny, 3 mosty żelbetonowe, drogę główną Krościenko – Ustrzyki – Ustianowa z kamienia bitego o długości 16,16 km z 23 mostami, w tym 13 drewnianymi, 2 żelaznymi i 8 żelbetonowymi [9].

Jak zapisano w oddzielnym protokole, przekazano dróg o łącznej długości 52,07 km oraz 43 mosty o łącznej długości 413,55 m [10].

Karta 6 tego poszytu podaje, że przejęto także drogę główną (republikańską) na odcinku Turka – Szewczenko nr 608: 1/ z kamienia bitego – 1 km, 2/ gruntową profilowaną – 3,2 km, 1 most drewniany oraz 2 rury betonowe [11].

Zachowała się też 29 kart przekazania ziemi przejętej przez Polskę z byłych rejonów obwodu drohobyckiego: Ustrzyki Dolne, Strzałki i Chyrów. Dokument zbiorczy podaje, że przekazaniem objęto 48.000 ha, w tym 20.514 ha ziemi ornej, 1.748 ha łąk, 9 ha sadów i ogrodów. Zasiwów nie było. Pod zestawieniem dopisano ołówkiem: “Również 10.310 ha nieużytków. Wymieniony areal przejęty został 17 października 1951 r. [12].

Wykaz przejętych gruntów prezentujemy w poniższej tabeli, która nie uwzględnia nieużytków oraz terenów zajętych pod budynki i drogi, stąd różnica pomiędzy powierzchnią ogólną, a pozostałymi pozycjami w prezentowanym zestawieniu. Dane, o których mowa zawarte są w 2 oddzielnych poszytach: nr 3, który zawiera tylko 29 kart, co jest odnotowane na jego okładkach, chociaż notatka na wewnętrznej ich stronie mówi, że teczka zawiera formularze z 35 gromad [23].

Trudność sprawia odczytanie nazw poszczególnych gromad, ponieważ osoba sporządzająca protokoły miała mało czytelny charakter pisma. Uzupełnienie wykazu o 7 kolejnych wsi znajduje się w pozycie oznaczonym numerem 11 [14].

Zwraca również uwagę fakt iż dane będące w posiadaniu Starostwa Powiatowego w Ustrzykach Dolnych w sposób istotny różnią się od danych w sporządzonych przez komisję zdawczo – odbiorczą terenów przejętych w ramach realizacji umowy o wymianie odcinków granicznych z 1951 r.

Należy także podkreślić, że do 17 października 1951 r. do miejscowości powiatu ustrzyckiego nie wysłano żadnego przesiedleńca, co wynikało z faktu, iż tereny formalnie do 17 października pozostawały jeszcze pod administracją Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, w imieniu którego występował pełnomocnik strony radzieckiej w Radziecko-Polskiej Komisji.

Dokumentami przekazania były specjalne formularze. Nr 1 – to akt zdawczo-odbiorczy na przekazanie i przejęcie nieruchomości państwowej, spółdzielczo-kołchozowej, spółdzielczego i innego społecznego mienia, znajdującego się na zamienionym odcinku, Nr 2 – to akt zdawczo-odbiorczy na przekazanie i przejęcie nieruchomości mienia obywateli (gospodarstw) przesiedlanych z zamienionego odcinka, Nr 3 – to akt zdawczo-odbiorczy na przekazanie i przejęcie gruntów i pozostawionych zasiewów na zamienianym odcinku, Nr 4 – opis pozostawionego mienia obywatela.

Z akt archiwalnych w Sanoku wynika, że pierwszy transport z przesiedleńcami w ramach akcji “HT” przybył na stację kolejową Ustrzyki – Olszanka 4 listopada 1951 r. [15].

Przesiedleńcy otrzymywali karty przydziału. Z numerem 1, taki dokument nadano (przydział lokalu mieszkalnego) Oldze Niżnik, która posiadała kartę przesiedleńczą nr 3333/27, a jej nowe mieszkanie znajdowało się w Ustrzykach Dolnych przy ul. Klubnej 6 [16].

Zestawienie radziecko-polskie zdawczo-odbiorcze dotyczące poszczególnych miejscowości ilustruje tabela.

Miejscowość	Ziemia ogółem w hektarach	W tym:			
		ziemia orna	łąki i pastwiska	sady i ogrody	lasy
Dwerniczek [17]	1041	403	40	-	467
Łobozew	752	407	55	-	180
Teleśnica Oszwarowa	2202	1021	60	-	930
Równe	1157	654	60	-	250
Ustianowa	1020	639	28	-	220
Strwiążek	655	430	13	-	150
Sokołowa Wola	671	350	10	-	155
Jasień, Jałowa	1158	564	20	-	400
Rabe i Żołobek	1128	641	30	-	290
Moczary	679	335	20	-	230
Goszczów Zadwórze	1008	470	35	-	270
Bandrów	2422	860	205	-	1030
Goszywczyk	602	356	20	-	150
Czarna	3605	1585	168	-	1340
Szewczenko	1509	688	50	-	600
Żurawie, Krywka	1712	578	140	-	850
Chmielnik	678	261	80	-	214
Łodyna	957	475	15	-	352
Brzegi Dolne	1501	467	28	-	901

Ustrzyki Górne miasto	150	60	-	2	-
Krościenko	2915	847	46	-	616
Liskowate	2062	840	4	-	200
Stebnik	772	232	5	-	100
Nanowa	355	93	2	-	-
Bystre	1573	732	90	-	210
Lipie	935	357	93	-	100
Michnowiec	2357	995	51	-	236
Daszówka	849	446	15	-	290
Sokole [14]	576	272	20	-	200
Chrewt, Olchowice	2365	905	110	-	1020
Paniszczew	1500	715	60	-	458
Polana i (?)	2536	1263	110	-	720
Seredne, Wydrne	1547	537	20	-	870
Rosochate	698	304	20	-	290
Skorodne	2353	732	25	-	1130
Razem	48000	20514	1748	2	15419

Źródło: Opracowanie własne na podstawie APROS, sygn. 3, k – 1 – 29 oraz APROS, Pełnomocnik przejęcia majątku radzieckiego w Ustrzykach Dolnych, sygn. 11, k – 1 – 7.

Z podsumowania danych zawartych w dwóch tabelach wynika, że do Polski włączony został obszar o powierzchni 480000 ha czyli 480 km².

Pełnomocnik Rządu RP potwierdził też 17 października 1951 r. odbiór następujących obiektów użyteczności publicznej: Hotel “Nowe Życie”, Miejska Rada Narodowa Miasta Ustrzyki Dolne, cerkiew z 1923 r., kościół z 1909 r., budynki: rejonowego wydziału finansowego, rejonowego wydziału rolnego, banku gospodarczego, rejonowego MHS, prokuratury, szkoły 10-letniej, dwupiętrowej z 1929 r., o 15 izbach, centralnym ogrzewaniu, podłodze z parkietu i wodzie bieżącej, łaźni miejskiej z 1929 r. i drukarni powiatowej [18]. Przejęto także: trzypiętrowy budynek szpitala 36-izbowy, z których 16 przeznaczonych było na sale szpitalne o 35 łóżkach, zbudowany w 1936 r., budynek powiatowego ośrodka zdrowia [19]. Wszystkie wyżej wymienione obiekty znajdowały się w Ustrzykach Dolnych.

Przejmowano też mienie w innych miejscowościach. Przykładowo we wsi Szewczenko przejęto zabudowania Kołchozu im. Lenina, w skład którego wchodziły: 2 stajnie końskie i szopa, cerkiew z 1890 r. kościół z 1895 r., 27 państwowych budynków mieszkalnych, stajnie, stodoły [20].

Do protokołów zdawczo-odbiorczych poszczególnych miejscowości dołączone były opisy budynków, które zawierały kolejną numerację oraz informację o obiektach. Przykładowo w gromadzie Skorodne na 171 opisanych gospodarstwach, do osiedlenia nie nadawały się 42 domostwa o numerach: 3, 20, 25, 69, 70, 72, 76, 83, 84, 85, 87, 89, 92, 93, 94, 95, 99, 101, 106, 110, 111, 112, 114, 115, 117, 118, 123, 125, 128, 129, 133, 134, 157, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 167, 168, 169. Kolejnych 53 budynków mieszkalnych nie miało kominów. Były to zabudowania oznaczone numerami: 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 442, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 62, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 86, 88, 97, 98, 102, 103, 107, 108, 109, 116, 119, 120, 122, 124, 126, 130, 135, 154, 155, 162. Ponadto podłogi nie posiadały 73 obiekty o numerach: 1, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 21, 22, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 46, 49, 51, 54, 55, 56, 57, 60, 62, 64, 68, 71, 75, 77, 78, 80, 82, 88, 90, 96, 97, 98, 102, 104, 105, 107, 108, 109, 113, 116, 119, 121, 122, 124, 126, 130, 131, 132, 136, 153, 154, 155, 162 [21].

Podobna sytuacja była też w gromadzie Rosochate, gdzie na 49 gospodarstwach domowych, do zasiedlenia nie nadawało się 21 obiektów, w tym budynek gminy. W opisie mienia tej wsi przekazywanej stronie polskiej znalazły się także budynki kołchozowe: “spichlerz nowy pod gontem z komorą, szopa pod słomą na słupach, stajnia na konie – nowa, nie pokryta dachem, stajnia

pod słomą – stara na 40 szt.” [22]. Przekazany budynek szkolny – to obiekt drewniany, kryty gontem o 4 izbach z podłogami i jednoizbowym pomieszczeniem dla nauczyciela. Budynek posiadał 4 piece i sień, a w skład całości wchodziły także studnia i szopa na drewno [23].

Nieco lepsza sytuacja była w gromadzie Wydrne i przysiółku Srednie (pisownia oryginalna przyp. aut.), gdzie tylko kilkanaście domów było bez kominów. We wsi Wydrne, oprócz 52 domów i szkoły 4-klasowej, pozostały budynki kołchozowe: stajnia drewniana na 40 szt., łaźnia i młyn drewniany kryty gontem o 1 kamieniu, przy nim tartak gater na jedną piłę [24].

W przysiółku Srednie (pisownia oryginalna przyp. aut.) przekazano 49 gospodarstw, w tym większość domów w stanie dobrym oraz szkołę (nr posesji 20). Stosowny zapis w protokole brzmi: “nr 20, szkoła 4 kl. Budynek drewniany, kryty deskami, fundament kamienny, 2 klasy z podłogami i piecami, 1 izba i kuchnia, kancelaria. Obok około 50 sztuk sadu: jabłonie, grusze i śliwy” [25].

W cytowanym dokumencie zamieszczono istotny zapis, “oprócz tego na terenie gromady znajdują się budynki obecnie (17 października 1951 r. przyp. aut.) zajmowane przez wojska pograniczne ZSRR, a to: 1/ budynek drewniany, kryty blachą, fundament cementowy, 23 izby, 21 podłóg, 8 pieców do ogrzewania, 1 piec piekarski, 2 kuchnie, budynek jednopiętrowy w stanie dobrym; 2/ budynek drewniany kryty blachą, używany jako stajnia; 3/ budynek drewniany, kryty blachą, 2 izby, łaźnia na 20 osób; 4/ budynek drewniany, kryty blachą, 3 izby, 1 piec; 5/ budynek drewniany, kryty eternitem, 2 izby; 6/ budynek drewniany, kryty eternitem, 4 izby i kuchnia; 7/ budynek komora i piwnica; 8/ budynek lodownia, kryty blachą; 9/ szopa z desek, kryta eternitem. Obok studnia cementowa” [26].

Oznaczało to, że jeszcze 17 października 1951 r. na terenach przekazywanych Polsce stacjonowały jednostki pograniczników sowieckich.

Polscy żołnierze Wojsk Ochrony Pogranicza zaczęły przejmować ochronę nowo wytyczonej granicy państwowej pomiędzy listopadem a grudniem. W jednym z dokumentów archiwalnych w Sanoku znajduje się przydział na mieszkania właśnie dla Wojsk Ochrony Pogranicza bez wymieniania nazwisk ich właścicieli. Takie lokale znajdowały się przy ul. Czerwonej Armii 12 pr. (1 izba); Czerwonej Armii 11 lewa (2 izby), Czerwonej Armii 10 pr. (1 izba), Pionierska 1 lewa (2 izby), Pionierska 18 pr. (3 izby), Radziecka 4 I. p.pr. (2 izby), Radziecka 4 prawa (2 izby) oraz Radziecka 11 prawa (1 izba) [27].

W tym samym dokumencie znajduje się informacja, że Narodowy Bank Polski otrzymał 16 izbowy lokal przy ulicy 17 września (!) [27].

Dokument nie zawiera daty dziennej. Można jedynie na podstawie kolejnych pism wnioskować, że był sporządzony przed 22 października 1951 r., w którym to dniu Ministerstwo Drobного Przemysłu i Rzemiosła w piśmie do Delegatury Rządu ds. Osiedleńczych, Wydział Planowania i Statystyki w Lesku zawiadamia, “że z chwilą wjazdu na teren m. Ustrzyki Dolne i m. Czarna, uruchomione zostaną następujące punkty usługowe uspołecznione: 1/ punkt usługowy krawiecki – dwa w Ustrzykach, 2/ punkt usługowy krawiecki – jeden w Czarnej, 3/ punkt usługowy szewski – dwa w Ustrzykach. 4/ punkt usługowy szewski – jeden w Czarnej, 5/ punkt usługowy fryzjerów – dwa w Ustrzykach, 6/ punkt usługowy fryzjerów – jeden w Czarnej, 7/ punkt usługowy zegarmistrzów – jeden w Ustrzykach, 8/ punkt usługowy kominiarzy – jeden w Ustrzykach” [28].

W oczekiwaniu na przyjazd osadników Delegat Pełnomocnik Rządu do Spraw Przesiedlenia wydał instrukcję dla:

I. Komisji Przyjęć Osadnictwa Rolnego, w skład której weszli: 1/ przewodniczący – członek PRN w Lesku, 2/ członek – delegat PRN w Lesku, 3/ członek – pracownik wydziału rolnictwa, 4/ członek – łącznik grupy urzędzeniowo-osiedleńczej, 5/ członek – łącznik Delegatury na stacji;

II. Komisji Przyjęć Osadnictwa Miejskiego w składzie: 1/ przewodniczący – Przedstawiciel Prez. WRN – Wydział Gospodarki Komunalnej, 2/ członek – pracownik Wydziału Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej, 3/ członek – przedstawiciel organizacji społecznej, 4/ łącznik Delegatury na stacji.

Zgodnie z wydanym dokumentem określono czynności dla obu komisji. Z uwagi na jego znaczenie jest cytowany w całości: “Komisja w pełnym składzie dokonuje powitania przesiedleńców. Następnie przewodniczący prosi głowy rodziny (według listy transportowej) i

wspólnie z Komisją prowadzi do lokalu przyjęć Komisji na stacji, celem zaznajomienia przesiedleńców z warunkami osiedlenia przeznaczonej dla danego transportu gromady (osiedla). Przewodniczący Komisji prosi przesiedleńców (głowy rodziny) o przedłożenie kart przesiedleńczych oraz opisów pozostawionego mienia nieruchomości. Członek Komisji (pracownik wydziału rolnego, względnie gospodarki komunalnej i mieszkaniowej) sporządza ewidencję (lista imienna rodzin przybyłych transportem). Następnie Komisja analizuje przedłożone opisy pozostawionego mienia nieruchomości oraz karty przesiedleńcze, porównując je z możliwościami osiedlenia, względnie opisów inwentaryzacyjnych. Komisja pod kierownictwem przewodniczącego prowadzi rozmowę z przesiedleńcami, wysłuchując ich życzeń (stosunki rodzinne). Po dokonaniu tych czynności Komisja odbywa naradę i spisuje protokół (wg wzoru), w którym wyraźnie określa jaka zagroda względnie mieszkanie zostaje poszczególnym przesiedleńcom przydzielone. Na podstawie protokołu członek Komisji (pracownik wydziału rolnictwa wzgl. G.K. i M.) wypisuje dla poszczególnych przesiedleńców skierowania, odnotowując je w ewidencji gospodarstw (mieszkań). Protokół odczytuje przesiedleńcom i wręcza im skierowanie przewodniczący Komisji! Następnie łącznik Delegata na stacji przy współdziałaniu dyspozytora PKS i Komisji dokonuje podziału środków transportowych do rozładunku i przewozu przesiedleńców na miejsce osiedlenia. Komisja dopilnowuje sprawnego wyładunku, troszczy się o odpowiedni transport kobiet i dzieci, udziela rad i wskazówek. Z załadowanym transportem udaje się na miejsce osiedlenia łącznik terenowy grupy urzędzeniowo-osiedleńczej. Wszystkie czynności kancelaryjne spełnia pracownik wydziału rolnictwa wzgl. pracownik wydziału gospodarki komunalnej i mieszkaniowej. Delegat Pełnomocnik Rządu do Spraw Przesiedlenia” [29].

13 listopada 1951 r. w Ustrzykach Dolnych funkcjonowało już Prezydium Gminnej Rady Narodowej, które sporządzało protokoły wprowadzania w posiadanie gospodarstwa osadniczego [30].

Podobnie było w Ustrzykach Dolnych. Przykładowo wykaz rodzin osiedlonych w tym mieście przy ulicy 17 września, według stanu z dnia 15 listopada 1951 r., w 44 obiektach umieszczono 27 rodzin (łącznie 91 osób) z Bełza, Wareża, Urnowa i Zaburza. Jako pierwsza w dokumentacji figuruje Katarzyna Fijałkowska, którą zakwaterowano pod nr 1 [31].

Warto odnotować, że wraz z normalizacją życia, rozpoczęły działalność różnego rodzaju instytucje użyteczności publicznej, w tym szkoła w Ustrzykach Dolnych. Jej pierwszym kierownikiem był Filip Wojtowicz [32].

Wydawało się, że sprawa odszkodowań za mienie pozostawione na byłych terenach powiatów: hrubieszowskiego i tomaszowskiego będzie szybko rozwiązana, tym bardziej, że tego typu sprawy załatwiane są wyłącznie w Ustrzykach Dolnych.

Z poznanej w trakcie badań dokumentów wynika, że właściwie do początków XXI w. byli tacy przesiedleńcy, którzy nie otrzymali stosownego ekwiwalentu. Świadczy o tym między innymi interpelacja nr 956, Zbigniewa Janowskiego, posła na Sejm RP, który zwracając się do premiera napisał: “Szanowny Panie Premierze! W ostatnich miesiącach do mojego biura poselskiego zwróciło się z prośbą o interwencję kilka osób, które w związku z dokonaną na mocy umowy polsko-radzieckiej z dnia 15 lutego 1951 r. w sprawie wymiany odcinków granicznych do chwili obecnej mają niezaspokojone roszczenia z tytułu pozostawionego za granicą mienia nieruchomości. Z uzyskanych przeze mnie w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi wyjaśnień wynika, że sprawa ta była uregulowana dwoma niepublikowanymi aktami prawnymi: – uchwałą nr 472 prezydium rządu z dnia 2 czerwca 1951 r. o warunkach przesiedlenia ludności w związku z wymianą odcinków terytorium przygranicznego między PRL a ZSRR, – uchwałą nr 133/57 Rady Ministrów z dnia 8 kwietnia 1957 r. w sprawie ostatecznego uregulowania roszczeń osób przesiedlonych w związku z wymianą odcinków terytorium przygranicznego między PRL a ZSRR. Oba te akty prawne zostały uchylone, również niepublikowaną, uchwałą nr 305 Rady Ministrów z 1972 r. W związku z tym utraciły moc prawną wydane na podstawie tych uchwał: zarządzenie nr 280 ministra rolnictwa z dnia 18 października 1957 r. w sprawie zasad rozliczania z osobami przesiedlonymi w związku z wymianą odcinków terytorium przygranicznego między PRL a ZSRR (Biuletyn Ministra Rolnictwa nr 6, poz. 41) i zarządzenie nr 99 ministra rolnictwa z dnia 26 czerwca 1961 r. w sprawie zasad

rozliczenia z niektórymi osobami przesiedlonymi w związku z wymianą odcinków terytorium przygranicznego pomiędzy PRL a ZSRR. Niestety dotychczas nie wszystkie roszczenia osób przesiedlonych zostały zaspokojone i do Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi nadal wpływają wnioski o zadośćuczynienie z tytułu pozostawionego mienia nieruchomości w związku z wymianą odcinków terytorium przygranicznego. Mając na uwadze powyższe fakty, zwracam się do pana premiera z prośbą o udzielenie odpowiedzi na następujące pytania: 1. Czy znana jest panu sprawa nieuregulowanych roszczeń z tytułu pozostawionego mienia nieruchomości w związku z wymianą odcinków terytorium przygranicznego w roku 1951? 2. Czy i kiedy kierowany przez pana rząd zamierza podjąć działania legislacyjne zmierzające do naprawienia krzywd osób, które w roku 1951 zostały pozbawione części lub całości swego majątku? 3. Który resort będzie koordynował prace nad przyjęciem stosownych przepisów? Liczę na możliwie jak najszybszą i jak najpełniejszą merytorycznie odpowiedź na wyżej postawione pytania. Proszę również o osobiste zainteresowanie się tym problemem ludzi, którzy zostali pozbawieni części lub całości swego majątku w wyniku umowy podpisanej przez władze polskie. Łączę wyrazy szacunku Poseł Zbigniew Janowski Warszawa, dnia 15 marca 2002 r. [33].

Poseł Janowski otrzymał odpowiedź na interpelację treści następującej: “Szanowny Panie Marszałku! W odpowiedzi na wystąpienie pana marszałka dotyczące interpelacji pana posła Zbigniewa Janowskiego w sprawie nieuregulowanych roszczeń z tytułu pozostawionego mienia nieruchomości w związku z wymianą odcinków terytorium przygranicznego między Polską a ZSRR w 1951 r. uprzejmie informuję, że znana jest mi problematyka wynikająca z braku uregulowań prawnych dotyczących zadośćuczynienia obywatelom, którzy pozbawieni zostali mienia w ramach tej wymiany. Pragnę zauważyć, że opracowywane w latach dziewięćdziesiątych projekty ustaw reprivatyzacyjnych obejmowały swoim zakresem przedmiotowym mienie przejęte na własność skarbu państwa w latach 1944–1962, a więc i to utracone w związku z wymianą odcinków terytorium przygranicznego (akcja “H-T”). Projekty te nie zostały jednak wprowadzone w życie. Aktualnie w Ministerstwie Skarbu Państwa trwają prace nad nowym projektem ustawy o rekompensatach z tytułu utraty własności nieruchomości. Należy więc mieć nadzieję, że problem ten zostanie rozwiązany wspomnianą ustawą. Z poważaniem Podsekretarz stanu Kazimierz Gutowski. Warszawa, 6 maja 2002” [34].

Tak więc po ponad pięćdziesięciu latach od regulacji granicy wschodniej sprawa naprawienia krzywd ludzkich związanych z pozostawieniem ojcowizny i przymusowym przesiedleniem nie została rozwiązana.

Wnioski i perspektywy następnych badań. Biorąc pod uwagę stan faktyczny, wymiana terytoriów nastąpiła na podstawie umowy międzynarodowej i nie budzi żadnych wątpliwości prawnych. Ze względu na wielkość wymiany terytorialnej, w naszej ocenie, ten epizod graniczny zasługuje na oddzielne potraktowanie, tym bardziej, że w skali makro obszar hrubieszowski – tomaszowski utracił znaczne możliwości rozwoju gospodarczego. Jednocześnie dzisiejszy powiat ustrzycki, to najbardziej znaczący region turystyczny Polski. Wydaje się więc, że bilans strat i zysków okazał się korzystny dla obu krajów.

Pokrzywdzeni natomiast są wysiedleni ze swoich rodowych gniazd mieszkańcy obu regionów, dla których nowe miejsce osiedlenia nie zawsze było do zaakceptowania.

Praca jest częścią jednego z podrozdziałów dysertacji doktorskiej (habilitacyjnej), w ramach zatwierdzonego przez Senat Narodowego Uniwersytetu Wołyńskiego im. Łesi Ukrainki pracy: “Historyczno – geograficzne warunki kształtowania i funkcjonowania wschodniej granicy Polski”.

Źródła wykorzystane

1. *Umowa* pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich o zamianie odcinków terytoriów państwowych” zawartej w Moskwie dnia 15 lutego 1951 r. Dz. U. 1952 nr 11 poz. 63. 2. *Załącznik* do art. 1 Umowy pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich z dnia 15 lutego 1951 r. 3. *Archiwum* Zakładowe Starostwa Powiatowego w Tomaszowie Lubelskim (dalej AZSPTL), Wydział Geodezji, Kartografii, Kastratu i Nieruchomości, Akcja “HT”, sygn. 59, k – 41. 4. *Artykuł* bez tytułu i autora, <http://region.halicz.pl/granice/korekty.htm> (data pobrania 3 grudnia 2011). 5. *AZSPUD*, Przepisy dotyczące “HT”, bs. 6. *AZSPUD*, Przepisy dotyczące “HT”, Uchwała nr 427 Prezydium Rządu z dnia 2 czerwca 1951 r., kserokopia, bs. 7. *AZSPUD*, Przepisy dotyczące “HT”, Opis pozostawionego mienia nieruchomości przez Marię Bukowską gromady Uhnów, bs. 8. *AZSPTL*, Wydział Geodezji, Kartografii, Kastratu i Nieruchomości, Akcja “HT”, sygn. 59–126. 9. *Archiwum* Państwowe w Rzeszowie Oddział w Sanoku (dalej APROS), Pełnomocnik przejęcia majątku radzieckiego, sygn. 1, k – 1. 10.

APROS, Pełnomocnik przejęcia majątku radzieckiego, sygn. 1, k – 2 – 4. 11. *APROS*, Pełnomocnik przejęcia majątku radzieckiego, sygn. 1, k – 6. 12. *APROS*, Wykaz powierzchni ziemi rejonu Ustrzyk, sygn. 3, k – 6. 13. *APROS*, Wykaz powierzchni ziemi rejonu Ustrzyk, sygn. 3. 14. *APROS*, Pełnomocnik przejęcia majątku radzieckiego w Ustrzykach Dolnych, sygn. 11, k – 1 – 7. 15. *APROS*, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Ustrzykach Dolnych, sygn. 156, k – 47. 16. *APROS*, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Ustrzykach Dolnych, sygn. 156, k – 1. 17. *APROS*, Wykaz powierzchni ziemi rejonu Ustrzyk, sygn. 3, k – 1–29. 18. *APROS*, Pełnomocnik przejęcia majątku radzieckiego w Ustrzykach Dolnych, sygn. 4, k – 1 – 36. 19. *APROS*, Pełnomocnik przejęcia majątku radzieckiego w Ustrzykach Dolnych, sygn. 5, k – 2–4. 20. *APROS*, Pełnomocnik ds. przejęcia majątku radzieckiego w Ustrzykach Dolnych, sygn. 49, k – 1–6. 21. *APROS*, Pełnomocnik przejęcia majątku radzieckiego w Ustrzykach Dolnych, sygn. 11, k – 8 – 19. 22. *APROS*, Pełnomocnik przejęcia majątku radzieckiego w Ustrzykach Dolnych, sygn. 11, k – 21 – 23. 23. *APROS*, Pełnomocnik przejęcia majątku radzieckiego w Ustrzykach Dolnych, sygn. 11, k – 24. 24. *APROS*, Pełnomocnik przejęcia majątku radzieckiego w Ustrzykach Dolnych, sygn. 11, k – 25 – 27. 25. *APROS*, Pełnomocnik przejęcia majątku radzieckiego w Ustrzykach Dolnych, sygn. 11, k – 28. 26. *APROS*, Pełnomocnik przejęcia majątku radzieckiego w Ustrzykach Dolnych, sygn. 11, k – 30. 27. *APROS*, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Ustrzykach Dolnych, sygn. 156, k – 114. 28. *APROS*, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Ustrzykach Dolnych, sygn. 156, k – 115. 29. *APROS*, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Ustrzykach Dolnych, sygn. 156, k – 155. 30. *APROS*, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Ustrzykach Dolnych, sygn. 158, k – 2,3. 31. *APROS*, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Ustrzykach Dolnych, sygn. 159, k – 1–3. 32. *APROS*, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Ustrzykach Dolnych, sygn. 159, k – 20. 33. *Interpelacja* posła na Sejm RP Zbigniewa Janowskiego nr 956, kserokopia udostępniona autorowi przez parlamentarzystę, kserokopia. 34. *Odpowiedź* na interpelację posła Zbigniewa Janowskiego udzielona przez Kazimierza Gutowskiego, podsekretarza stanu w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi, kserokopia udostępniona przez parlamentarzystę.

Андрей Вавринюк

КОРРЕКЦИЯ ПОЛЬСКО-УКРАИНСКОЙ ГРАНИЦЫ В 1951 ГОДУ – УСТЖИКИ ДОЛЬНЕ

На основе архивных документов предлагается исследование, посвященное решению вопроса межгосударственных границ между Польшей и Советским Союзом в 1951 г. на польско-украинской границе.

Ключевые слова: Украина, Польша, урегулирование границ, переселение населения, соглашение о границе, муниципалитет, Бещады, Буг, Шевченко, нефть, архивный документ, Карпаты.

Andriy Vavryniuk

REVISION OF THE POLISH-UKRAINIAN STATE BORDER IN 1951 – USTZHYKI DOLNE

On the basis of archival documents, the proposed study on the solution of the question of state borders between Poland and the Soviet Union in 1951, and is on the verge of Polish-Ukrainian lands.

Key words: Ukraine, Poland, border revision, people repatriation, border agreement, municipality, Bieszczady Mountains, Bug River, Szewczenko, oil, archive document, the Carpathian Mountain.